

XALQARO LOGISTIKADA STRATEGIK BOSHQARUV: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA RAQOBAT USTUNLIGINI SHAKLLANTIRISH

O'ralboyev Nizomiddin Soatdinovich

Telefon: +998905754483

Email: nizomiddinoralbaev@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada xalqaro logistikada strategik boshqaruvning nazariy asoslari, asosiy tamoyillari va zamonaviy amaliy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Global ta'minot zanjirlarining murakkablashuvi, raqamli texnologiyalarning jadal joriy etilishi va geoiqtisodiy noaniqliklar sharoitida logistika korxonalarini uchun uzoq muddatli raqobat ustunligini ta'minlashda strategik boshqaruv hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Maqolada xalqaro logistik strategiyalarni ishlab chiqish, risklarni boshqarish, raqamli transformatsiya vositalaridan foydalanish va samaradorlikni baholash usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari magistratura bosqichi talabalari, logistika sohasi mutaxassislari va ilmiy izlanuvchilar uchun nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: xalqaro logistika, strategik boshqaruv, ta'minot zanjiri, raqobat ustunligi, risklarni boshqarish, raqamli transformatsiya, logistik strategiya, KPI.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va xalqaro savdo hajmining jadal o'sishi logistika tizimlariga bo'lgan talablarni tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda korxonalar faqat mahsulotni bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga yetkazib berish bilan cheklanmay, balki butun ta'minot zanjiri bo'ylab qiymat yaratishga intilmoqda. Ushbu sharoitda xalqaro logistikada strategik boshqaruv nafaqat operatsion samaradorlikni oshirish, balki barqaror raqobat ustunligini qo'lga kiritishning eng muhim vositasiga aylangan.

Strategik boshqaruv an'anaviy logistika menejmentidan farqli ravishda uzoq muddatli maqsadlarni belgilash, tashqi muhitdagi o'zgarishlarni prognozlash va resurslarni optimal taqsimlashga yo'naltirilgan. Ayniqsa, so'nggi yillarda yetkazib berish zanjirlarining uzilishi (pandemiya, geosiyosiy mojarolar), raqamli platformalarning kengayishi va "yashil" logistika tamoyillarining kuchayishi bu sohada yangicha strategik yondashuvlarni talab qilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi xalqaro logistikada strategik boshqaruvning fundamental jihatlarini ochib berish, asosiy strategik modellar va amaliy mexanizmlarni tahlil qilish, shuningdek, magistratura darajasidagi tadqiqotchilar uchun dolzarb ilmiy-amaliy xulosalar taqdim etishdan iborat.

1. Xalqaro logistika va strategik boshqaruvning nazariy asoslari

Logistika tushunchasi dastlab harbiy sohada paydo bo'lgan bo'lsa, XX asr o'rtalariga kelib biznes muhitida keng qo'llanila boshladi. Xalqaro logistika deganda tovar, xizmat, axborot va moliyaviy oqimlarning milliy chegaralarni kesib o'tgan holda rejalashtirilishi, amalga oshirilishi va nazorat qilinishi tushuniladi. Strategik boshqaruv esa tashkilotning uzoq muddatli maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan qarorlar va harakatlar majmuasidir.

Ushbu ikki tushuncha kesishmasida xalqaro logistikada strategik boshqaruv shakllanadi. Uning asosiy vazifasi – global miqyosda logistik tizimlarni loyihalash, boshqarish va takomillashtirish orqali mijoz talablarini qondirish va aksiyador qiymatini oshirishdan iborat. Porterning raqobat strategiyalari nazariyasi, Barneyning resurslarga asoslangan yondashuvi, Hamel va Prahaladning asosiy kompetensiyalar konsepsiyasi ushbu sohada keng qo'llaniladi. Xalqaro logistika kontekstida resurslar nafaqat moddiy aktivlar (omborlar, transport vositalari), balki axborot tizimlari, global sheriklik aloqalari va institutsional bilimlarni ham o'z ichiga oladi.

2. Global ta'minot zanjirida strategik rejalashtirish

Xalqaro logistik strategiyani ishlab chiqish eng avvalo tashqi va ichki muhitni chuqur tahlil qilishdan boshlanadi. Bunda PESTLE (siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik, huquqiy va ekologik omillar) tahlili, SWOT (kuchli, zaif tomonlar, imkoniyat va tahdidlar) tahlili hamda raqobatchilar tahlili (besh kuch modeli) muhim o'rin tutadi.

Global miqyosda strategik rejalashtirishning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

- Missiya va vizyonni belgilash: Masalan, “butun dunyo bo'ylab ishonchli va tezkor yetkazib berish tarmog'ini yaratish”.
- Strategik maqsadlarni shakllantirish: bozor ulushini oshirish, yangi mintaqalarga chiqish, logistik xarajatlarni optimallashtirish, ekologik izni kamaytirish.
- Alternativ strategiyalarni baholash: markazlashgan yoki markazlashmagan ombor tarmog'i, multimodal transport sxemalari, outsorsing yoki insourcing qarorlari.
- Strategiyani amalga oshirish rejasi: zarur investitsiyalar, kadrlar tayyorlash, IT infratuzilmasini rivojlantirish.

Masalan, yirik xalqaro logistika operatorlari “hub-and-spoke” modelidan foydalanadi. Bunda asosiy yuklar bir yoki bir nechta yirik markaziy ombor (hub)ga yig'ilib, so'ngra mintaqaviy yo'nalishlarga (spoke) taqsimlanadi. Bunday tarmoq konfiguratsiyasi miqyos iqtisodini ta'minlaydi va transport xarajatlarini kamaytiradi, lekin markaziy tugunning ishdan chiqish xavfini oshiradi. Shu bois strategik rejalashtirishda risklarni diversifikatsiyalash tamoyili muhim ahamiyatga ega.

3. Xalqaro logistikada raqobat ustunligini ta'minlash strategiyalari

Xalqaro logistikada raqobat ustunligiga erishish uchun korxonalar asosan uchta umumiy strategiyadan foydalanadi:

- Xarajatlar yetakchiligi: logistik jarayonlarni standartlashtirish, masshtab iqtisodi, yo'nalishlarni optimallashtirish orqali raqiblardan past narx taklif qilish.
- Differentsiatsiya: qo'shimcha qiymatga ega xizmatlar (bojxona rasmiylashtiruvi, sug'urta, "oxirgi mil" yetkazib berish, sovuq zanjir xizmatlari) taklif qilib, noyob logistik yechim yaratish.
- Fokuslash: ma'lum geografik mintaqa yoki maxsus tovar guruhiga ixtisoslashish (farmatsevtika logistikasi, avtomobil butlovchi qismlari, elektron tijorat logistikasi).

Bundan tashqari, zamonaviy tendensiyalar orasida "agile" (tezkor moslashuvchan) va "lean" (tejamkor) logistika strategiyalarining uyg'unlashuvi kuzatilmoqda. Agile yondashuv talabning tez o'zgarishiga moslashishga, lean yondashuv esa isrofgarchilikni bartaraf etishga qaratilgan. Xalqaro logistikada ushbu ikki konsepsiyani birlashtirgan "leagile" strategiyasi, ayniqsa elektron tijoratda keng qo'llaniladi: yetkazib berish zanjirining dastlabki bosqichlarida tejamkorlik, yakuniy iste'molchiga yaqinlashganda esa yuqori moslashuvchanlik ta'minlanadi.

Strategik alyanslar va sheriklik munosabatlari ham raqobat ustunligini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi. Masalan, 4PL (to'rtinchi tomon logistikasi) provayderlari o'z mijozlari uchun butun ta'minot zanjirini boshqaradi va strategik darajada integratsiyani amalga oshiradi. Bunday hamkorlik tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, bilim almashish va innovatsiyalarni tezroq joriy etish imkonini beradi.

4. Risk va noaniqliklarni boshqarish

Xalqaro logistika muhiti yuqori darajadagi noaniqlik va xilma-xil risklar bilan tavsiflanadi. Ular qatoriga siyosiy risklar (sanksiyalar, savdo urushlari), iqtisodiy risklar (valyuta kurslarining o'zgarishi, yoqilg'i narxlari), tabiiy ofatlar, infratuzilma yetishmovchiligi va kiberxavfsizlik tahdidlari kiradi.

Strategik risklarni boshqarish tizimi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Risk identifikatsiyasi: yetkazib berish zanjiridagi zaif nuqtalarni xaritalash.
- Risk darajasini baholash: ehtimollik va potensial zarar ko'lamini aniqlash.
- Minimallashtirish strategiyalari: zaxira omborlar tashkil etish, ko'p manbali ta'minot siyosati, sug'urta dasturlari, moslashuvchan shartnomalar.
- Monitoring va erta ogohlantirish tizimlari: sun'iy intellekt asosidagi prognoz modellaridan foydalanish.

So'nggi yillardagi global pandemiya logistika korxonalariga rezilientlik (chidamlilik) strategiyalarining ahamiyatini yaqqol ko'rsatdi. Rezilient ta'minot zanjiri

nafaqat zarbalarga bardosh berish, balki muammolardan keyin tezda tiklanib, oldingi holatidan ham yaxshiroq faoliyat yuritish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Bunga erishish uchun ko'plab kompaniyalar "China+1" strategiyasini qo'llab, ishlab chiqarish va logistika markazlarini diversifikatsiya qilmoqda, shuningdek, yetkazib berish zanjirining ko'rinuvchanligini oshiruvchi bulutli platformalarga sarmoya kiritmoqda.

5. Raqamli transformatsiya va texnologik yondashuvlar

Strategik boshqaruvning zamonaviy bosqichi raqamli logistika (Logistics 4.0) bilan chambarchas bog'liq. Sun'iy intellekt, narsalar interneti, blokcheyn, katta ma'lumotlar tahlili va avtomatlashtirilgan robototexnika vositalari logistika strategiyalarini tubdan yangilamoqda.

- Sun'iy intellekt va mashinali o'qitish: talabni prognozlash, marshrutlarni dinamik rejalashtirish, ombor zahiralarni optimallashtirishda qo'llaniladi. Misol uchun, DHL kompaniyasi talab prognozi aniqligini 30% gacha oshirishga erishgan.
- Narsalar interneti (IoT): konteyner va transport vositalariga o'rnatilgan sensorlar real vaqt rejimida yukning joylashuvi, harorati, namligi va zarbalarga oid ma'lumotlarni uzatadi. Bu "aqlli" logistik qarorlar qabul qilish imkonini beradi.
- Blokcheyn: xalqaro yuk tashishda hujjat aylanishi va to'lovlarni shaffoflashtiradi, ishonchni oshiradi. Katta ma'lumotlar tahlili esa mijoz xulq-atvorini tushunish va individual xizmatlar taklif etishga yordam beradi.

Raqamli ekotizimlarning shakllanishi "raqamli egizak" (digital twin) kabi konsepsiyalarni keltirib chiqardi. Bunda butun ta'minot zanjirining virtual modeli yaratilib, turli strategik stsenariylar xavf-xatarsiz sinovdan o'tkaziladi. Bu esa strategik qarorlarning sifatini oshirib, noaniqlik darajasini pasaytiradi.

6. Logistik strategiyalarning samaradorligini baholash

Strategik boshqaruvning muhim bosqichi bu belgilangan maqsadlarga erishilganlik darajasini baholashdir. Buning uchun muvozanatlashgan ko'rsatkichlar tizimi (Balanced Scorecard) logistika sohasiga moslashtirilgan holda qo'llaniladi. Asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) quyidagi to'rt yo'nalish bo'yicha guruhlanadi:

- Moliyaviy ko'rsatkichlar: logistika xarajatlarining sotuvga nisbati, aylanma mablag'larning qaytishi, investitsiyalar rentabelligi.
- Mijozlar bilan bog'liq ko'rsatkichlar: buyurtmani o'z vaqtida yetkazib berish darajasi (OTIF – On Time In Full), mijoz ehtiyojlarini qondirish indeksi, da'volar soni.
- Ichki jarayonlar samaradorligi: ombor quvvatlaridan foydalanish koeffitsienti, transport vositalarining yuklanish darajasi, buyurtmani qayta ishlash siklining davomiyligi.

- O'rganish va rivojlanish: xodimlar malakasini oshirishga sarflangan investitsiyalar, yangi texnologiyalarni joriy etish tezligi, innovatsion yechimlar soni.

Zamonaviy yondashuvlar qatoriga “Perfect Order” (mukammal buyurtma) konsepsiyasini kiritish mumkin. Mukammal buyurtma deganda belgilangan vaqtda, to'liq hajmda, zararsiz, to'g'ri hujjatlar bilan va hech qanday qo'shimcha muammolarsiz yetkazib berilgan buyurtma tushuniladi. Bu ko'rsatkich logistik strategiyaning muvaffaqiyatini kompleks baholash imkonini beradi.

Shuningdek, strategik audit – logistika tizimining kuchli va zaif jihatlarini muntazam tahlil qilib borish – uzoq muddatli rejalarni korreksiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Audit natijalari asosida strategik xaritaga o'zgartirishlar kiritiladi va yangi resurslar yo'naltiriladi.

Xulosa

Xalqaro logistikada strategik boshqaruv bugungi kunda korxonalar muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Globalizatsiya, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va iste'molchilar talabining murakkablashuvi sharoitida uzoqni ko'ra biladigan strategik qarorlar qabul qilish hayotiy zaruratga aylandi. An'anaviy xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan yondashuvlardan farqli o'laroq, zamonaviy strategiyalar moslashuvchanlik, innovatsion texnologiyalar va barqaror rivojlanish tamoyillarini uyg'unlashtirishga asoslanadi.

Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan nazariy asoslar, strategik rejalashtirish modellari, risklarni boshqarish, raqamli transformatsiya va samaradorlikni baholash masalalari xalqaro logistika sohasida ilmiy izlanish olib borayotgan magistratura talabalari uchun mustahkam fundamental bilim beradi. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun sun'iy intellekt asosidagi avtonom logistik tizimlar va “yashil” strategiyalarning biznes natijadorligiga ta'sirini empirik jihatdan o'rganish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Xulosa qilganda, globallashtirish sharoitida faqatgina strategik tafakkurga ega, o'zgarishlarni oldindan bashorat qiladigan va moslashuvchan boshqaruv tizimini shakllantirgan logistika kompaniyalari uzoq muddatli raqobatda g'olib bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.
2. Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
3. Christopher, M. (2016). *Logistics & Supply Chain Management (5th ed.)*. Pearson Education.
4. Chopra, S., & Meindl, P. (2019). *Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation (7th ed.)*. Pearson.

5. Prahalad, C. K., & Hamel, G. (1990). The Core Competence of the Corporation. *Harvard Business Review*, 68(3), 79-91.
6. KPMG (2022). The future of logistics: Transforming for the digital age. KPMG International.
7. World Economic Forum (2021). Digital Transformation of Industries: Logistics. WEF White Paper.
8. Güleç, Ö. F., & Erkan, T. E. (2018). Balanced Scorecard in Logistics: A Strategic Performance Measurement Approach. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 30(2), 142-159.
9. Deloitte (2023). Global Supply Chain Resilience: Navigating disruption and building for the future. Deloitte Insights.
10. Bowersox, D. J., Closs, D. J., & Cooper, M. B. (2019). *Supply Chain Logistics Management* (5th ed.). McGraw-Hill Education.